

**Az észlelt megbízhatóságra vonatkozó ítéletek reprezentációja az
arctérben**

Készítette: Bali Cintia

Konzulens: Dr. Kocsor Ferenc

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológia Intézet

PÉCS, 2017.

Tartalomjegyzék

ABSZTRAKT	2
1. Bevezetés	3
1.1. Szociális kogníció.....	3
1.2. Sztereotípiák.....	5
1.3. Bizalom és megbízhatóság.....	6
1.4. Arcérelmélet.....	7
2. Kutatási kérdés, hipotézisek	8
3. Módszer	9
3.1. Résztvevők	9
3.2. Vizsgálat.....	9
4. Eredmények	11
5. Következtetések, megvitatás	11
6. Felhasznált irodalom	14
7. Mellékletek.....	16
7.1. A felhasznált mondatpárok:	16
7.2. Példák a felhasznált arcképek és tablók közül	17
7.3. Statisztikai próbák eredményeit tartalmazó táblázatok.....	18

ABSZTRAKT

A mindennapi életünk során számtalan inger ér bennünket, ebből fakadóan a szociális ingerek feldolgozásában gyakran támaszkodunk kategorizációs és generalizációs folyamatokra. Ezen folyamatoknak hála hatékonyabban eligazodunk a társas környezetünkben és képesek vagyunk pontosabban előre jelezni a minket körülvevő egyének viselkedését, érzelmi reakcióit. Bár ezen mechanizmusok nélkül elvesznénk a szociális ingerek sűrűjében, hasznosságuk mellett gyakran korlátozzák gondolkodásunkat és alapot szolgáltatnak az előítéletek és sztereotípiák kialakulásának. Az egyik leggazdagabb szociális információforrásnak az arcot tekintjük, így az arc karakterisztikái gyakran meghatározzák egy másik személyről alkotott vélekedésünket is. Különösen nagy hatása lehet annak, ha az illető fizikai megjelenése okán más általunk ismert személyekre emlékeztet.

Vizsgálatunkban arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon a hasonlóság mellett az arcok ellentétessége is hasonló hatással van-e az ítéletalkotásunkra. Így egyedi és antiarcok megbízhatóságát értékeltettük a vizsgálatban résztvevő személyekkel. A kutatási eredményeink alapján, azonban az az előfeltételezésünk, hogy az antiarcok az egyedi arcokhoz képest ellentétes megítélésben részesülnek nem igazolódott be, bár a fiatalabbak körében kimutatható egy tendencia, amely megfelel a várakozásainknak.

1. Bevezetés

A mindennapi interakcióink során törekszünk arra, hogy minél pontosabban előre jelezzük mások viselkedését és érzelmi reakcióit. Ezen előre jelzéseink számos forrásból táplálkozhatnak. Hagyatkozhatunk előzetes ismereteinkre, tapasztalatainkra, más személyek véleményére vagy az adott személy külső megjelenésére is (Birkás, Lábadi, 2010).

Bár közkedvelt kifejezés, hogy „ne ítéld meg egy könyvet a borítójáról” mégis a fizikai megjelenés az, amely legtöbbet nyom a latba az ítéletalkotásaink során. Ez napjainkban még jelentősebbé válik, hiszen az internet és a vizuális média elterjedésének köszönhetően gyakran már azelőtt véleményt formálunk egy személyről pusztán egy képre alapozva, hogy találkozoznánk vele (Olivola, Todorov, 2009).

1.1. Szociális kogníció

Egyes megismerési folyamatok kimondottan a szociális szituációk és társas kapcsolatok megismerésére irányulnak. Ezen folyamatok célja többnyire az, hogy feltárják a környezetünkben lévő egyének céljait, szándékait, érzelmeit, és ezáltal lehetővé tegyék a másik személy viselkedésének a predikcióját. (Birkás, Lábadi, 2010).

A társas kapcsolatokra irányuló folyamatokban az emberi arc, mint vizuális inger igen jelentős információforrásnak minősül, hiszen pusztán arcvonások alapján következtethetünk embertársaink életkorára, nemére, emocionális állapotára, vágyaira, intencióira, továbbá a sztereotipizálásban is kiemelt jelentősége van (Kovács, 2010.; Révész, 2010). Az előbbieket mellett az arc olyan szociális funkciókban is kiemelt szerepet tölt be, mint a tekintet által szabályozott interakciók, a nonverbális kommunikáció, elméleti képesség, cselekvés irányítás vagy empátia (Birkás, Lábadi, 2010).

Idegenekkel való társas interakcióink során gyakran hajlunk arra, hogy olyan külső ingerek alapján, mint a megjelenés vagy a viselkedés, személyiségjegyeket tulajdonítsunk a másik félnek, sőt igen gyorsan alakítunk ki benyomásokat másokról pusztán ezekre az információkra

támaszkodva (Birkás, Lábadi, 2010). Willis és Todorov (2006) kimutatták, hogy akár egy tized másodperc is elegendő időnek bizonyulhat arra, hogy ítéletet alkossunk egy általunk látott arcról. Az így kialakult első benyomásunk többnyire a bemutatási idő növekedésével sem változik, a hosszabb bemutatási idő következtében legfeljebb még bizonyosabbá válunk a már korábban meghozott ítéletünkben (Willis, Todorov, 2006). Egy másik kutatásban azonban arra az eredményre jutottak, hogy a fenyegetést közvetítő arcok estében már 39 ms is elegendő az első benyomásaink kialakulásához (Bar, Neta, Linz, 2006). Ennek jelentőségét leginkább a kognitív gazdaságosság modell segítségével tudjuk megragadni, amely a társas információk kategorizációja által lehetővé teszi a környezeti ingerek leegyszerűsítését és ezáltal felgyorsítja az ingerek feldolgozásának a folyamatát. (Putz, Bereczkei, 2015).

Fontos szerepet játszik ebben a folyamatban a spontán vonástulajdonítás, amelynek köszönhetően a megfigyelő egyén tudattalanul és akaratától függetlenül is tulajdonságcímkékkel ruházza fel a megfigyelt személyt, annak cselekedetei, viselkedése vagy megjelenése alapján. A spontán vonás tulajdonítás közvetlen tapasztalás hiányában is végbemegy, tehát azon esetekben is bekövetkezhet, amikor olyan negatív vagy pozitív valenciájú leírásokat társítunk a különböző arcokhoz, amelyek az adott egyén egy-egy vonására engednek bennünket következtetni (Putz, Bereczkei, 2015). Az így szerzett pozitív vagy negatív tapasztalatainkat könnyedén társítjuk újonnan látott arcokhoz, ez pedig befolyásolhatja az ezekhez az arcokhoz hasonló arcokról alkotott értékítéletünket is (Kocsor, 2014). Az előzetes ismereteink ilyesfajta érzelmi generalizációját több kísérletben is vizsgálták (Gawronski, Quinn, 2012.; Kocsor, Bereczkei, 2016.; Verosky, Todorov, 2013).

A környezetünkben lévő egyénekről vagy csoportokról kialakított benyomásaink és hiedelmeink a kognitív reprezentációk közé tartoznak. A kognitív reprezentációkat a memóriánkban tárolt tudásegységekként írhatjuk le, amelyek többek között olyan információkat tárolhatnak, hogy milyen tipikus jellegzetességekkel bírnak az egyes foglalkozások képviselői vagy, hogy hogyan kell lezajlania egy-egy adott eseménynek. Gyakran ezen reprezentációink aktiválódnak ismeretlen személyekről alkotott első benyomásaink keletkezésekor. Az első benyomás kialakulásában gyakran döntőjelentőségű a másik személy fizikai megjelenése, minthogy igen gyakran nem is rendelkezünk további információkkal az első ítéletalkotás során. Erre lehet példa az, amikor a fizikai vonzerő jósággal kapcsolatos elvárást indukál, vagy amikor intelligensnek vélünk valakit pusztán azért, mert szemüveget visel (Smith, Mackie, 2004). Az arcoknak természetesen az első benyomások kialakulásában is kitüntetett szerepe van. (Révész, 2010.) Az idegen arcokról alkotott

ítéleteinkben pedig fontos szerepet játszik mind a kategorizáció, mind pedig az ezzel összefüggő érzelmi generalizációs hatás (Putz, Bereczkei, 2015).

1.2. Sztereotípiák

A társas ingerek kategorizációja – vagyis a társadalmi kategorizáció – segít a bennünket érő számtalan szociális inger feldolgozásában, ezáltal támogatja a környezetünkben való hatékony eligazodást és feladatvégzést. A kategorizáció lehetővé teszi az adott szociális szituációban fontos ingerek gyors feldolgozását azáltal, hogy hozzájárul a számunkra érdektelen információk szűréséhez, ezzel pedig felszabadítja azt a kognitív kapacitást, amelyet egyébként irreleváns információk szükségtelen feldolgozására fordítanánk. Röviden, a kategorizáció egy kettős célt lát el: fontos információkhoz juttat és biztosítja a társas ingerek szelekcióját. Mint láhattuk, a társadalmi kategorizáció a mindennapi élet egy szükséges velejárója, ugyanakkor megvannak a maga negatív hatásai, hiszen alapot szolgáltat az előítéletek és sztereotípiák kialakulásának azáltal, hogy a csoporton belüli különbségeket csökkenti, míg a csoportközieteket felerősíti (Smith, Mackie, 2004).

Sztereotípiáink és előítéleteink lehetnek pozitívak vagy negatívak, illetve pontosak vagy pontatlanok. Az előítéletek többnyire valamilyen érzelmi színezetű, a másik személy vagy csoport számára kedvező vagy kedvezőtlen, tényekkel kellően alá nem támasztott ítéletek, amelyek többnyire korábbi közvetlen vagy közvetett tapasztalataink túláltalánosításán alapulnak. Az előítéletet az különbözteti meg a téves ítéletektől, hogy az előbbieket rugalmatlanok, az újonnan szerzett ismereteink már nem tudják felülírni megváltoztatni őket. (Allport, 1999).

A sztereotípia fogalma Walter Lippmann nevéhez köthető, aki a sztereotípiákat, leegyszerűsített mentális képekként definiálta, amelyek reprezentálják egy adott csoport tagjainak külső megjelenését és tipikus foglalkozásait, de magukban foglalhatnak célokat, kedvelt tevékenységeket, vágyakat és egyéb jellemzőket is (Smith, Mackie, 2004). Sztereotípiáink gyakran függetlenek a tényektől, míg más esetekben a tények eltúlzása által jönnek létre. Bár a sztereotípiák alapját a kategorizáció képezi, a sztereotípia fogalma mégsem egyenlő a kategóriáéval. Sztereotípiákról akkor beszélünk, amikor egy kategóriához arra vonatkozó képeket, nézeteket vagy ítéleteket társítunk, és ezek alapján határozzuk meg az adott kategória minden egyes tagját (Allport, 1999). Előítéleteinkhez hasonlóan a sztereotípiáink is rugalmatlanok és ellenállók az új – az adott sztereotípiával akár inkonzisztens – információkkal szemben (Smith, Mackie, 2004).

Leginkább olyan esetekben vagyunk hajlamosak sztereotípiáinkra támaszkodni, amikor a rendelkezésünkre álló információk túl komplexek, esetleg túl kevés a rendelkezésünkre álló idő vagy kognitív kapacitás ahhoz, hogy kellőképpen mérlegelni tudjunk az adott szituációban. Ezeken kívül az intenzív érzelmi állapot – például a túl erős szorongás, bosszúság vagy harag – is indukálhat sztereotipizálást. A sztereotípiákkal kapcsolatos elsődleges probléma az, hogy legtöbbször közvetett tapasztalás útján alakulnak ki és gyakorta nélkülözik a tényleges kapcsolatot az egyén valós tulajdonságaival. Azt azonban el kell ismernünk, hogy kognitív heurisztikákként bejósolhatóbbá teszik a társas környezetünket és védelmet nyújtanak a kognitív túlterheltséggel szemben (Smith, Mackie, 2004).

1.3. Bizalom és megbízhatóság

A bizalom egy olyan pszichés állapot, amely során az egyén saját gyengeségének és sebezhetőségének tudatában képes egy másik személyre hagyatkozni és vállalni az ebből fakadó kockázatot a másik személlyel kapcsolatos pozitív előfeltételezéseiből és elvárásaiból fakadóan (Mayer, Davis, Schoorman, 1995).

A megbízhatóságra vonatkozó ítéleteink meghozatalakor pontosságra és gyorsaságra törekszünk, hiszen személyes jóllétünk, sőt akár a túlélésünk is múlhat azon, hogy egyes személyeket megbízhatónak vagy megbízhatatlannak ítélünk meg. Ebből következik, hogy a bizalmi ítéleteinkre vonatkozó interperszonális döntésifolyamat gyors, ami gyakran az arcvonások és az arcon tükröződő érzelmek kiértékelésén alapul (Birkás, 2011).

Megbízhatósági ítéleteinkben sokszor a korábban szerzett tapasztalatainkra hagyatkozunk, ez pedig befolyásolhatja az általunk ismeretlen személyek megítélését is. Az ismeretlen személyekre vonatkozó ítélethozatalban gyakran meghatározó lehet az, ha ezek a személyek fizikai megjelenésükben egyes ismerőseinkre emlékeztetnek, mivel hajlamosak vagyunk arra, hogy az ismerőseinkkel kapcsolatos tapasztalatainkat érvényesítsük a rájuk emlékeztető idegenek megítélésekor. (Birkás, 2011.) Ez a hatás különösen erős lehet azokban a helyzetekben, amikor az ismeretlen személy ránk – a megfigyelőre – vagy hozzánk közel álló emberekre emlékeztet bennünket (Kocsor, 2014).

Annak tekintetében, hogy talán az arcot tekinthetjük azon információk leggazdagabb forrásának, amelyek alapján másokat megítélünk nem meglepő, hogy az arc karakterisztikáinak kiemelt jelentősége van a megbízhatósággal kapcsolatos ítéletalkotásainkban is, ebből következik, hogy idegenekkel való találkozás során leginkább az egyén arcáról – különösen a szem körüli régiókból – próbáljuk meg leolvasni annak szándékait (Birkás, 2011).

Az arc karakterisztikái és a megbízhatóság összefüggéseivel több kutatásban is foglalkoztak. Winston és munkatársai (2002) fMRI-vel végzett vizsgálatukban kimutatták, hogy megbízhatatlan arcok megítélésekor megnövekedett aktivitás tapasztalható az amygdalában és az inzulában, míg a megbízható arcok a sulcus temporalis superiorban okoztak megnövekedett aktivitást (Winston Strange, O’Doherty, Dolan, 2002). Továbbá Klapper és munkatársai (2016) vizsgálatukkal megerősítették azt a feltételezést, mi szerint az arc karakterisztikái alapján spontán módon relatíve stabil ítéleteket alkotunk egy egyén megbízhatóságának a mértékéről (Klapper, Dotsch, Rooij, Wigboldus 2016).

1.4. Arctérelmélet

Az arcészleléssel kapcsolatos egyik fontos kérdés az, hogy miként zajlik a különböző arcok kódolása. Többek között erre igyekszik magyarázatot nyújtani az arctér elmélet, amely szerint az emberi arcok feldolgozása norma-alapú kódolással történik, vagyis az általunk látott arcokat egy átlagos normához – prototípushoz – hasonlítjuk az inger feldolgozása során. (Kovács, 2010.)

Az észlelt arcokat a kódoláskor egy n-dimenziós arctérben helyezzük el, mivel minden egyes általunk látott arc leírható a különböző vonások – dimenziók – eltérő értékeivel. Ilyen dimenzióknak tekinthető többek között az egyének neme, életkora, arcformája, arcszőrzete stb. Ennek az n-dimenziós térnek a középpontjában a fent említett prototipikus vagy átlag arc található. Ehhez az archoz hasonlítjuk a környezetünkben észlelt arcokat, mivel az egyedi arcoknak a prototipikus arctól való távolság adja meg a specifikus identitás erősségét. Ez azt jelenti, hogy minél távolabb esik egy arc a prototípustól az arctérben, az annál inkább különbözni fog a prototipikus arctól, vagyis annál nagyobb lesz az identitás erőssége. Ebből következik az is, hogy az arctér középpontjához közelebb eső arcok gyengébb identitás erősséggel rendelkeznek, tehát nagyobb mértékben hasonlítanak a prototipikus archoz. Az arctérben elfoglalt pozíció nem csak az egyes arcok prototípustól való távolságát írja le, hanem az általunk észlelt egyedi arcok egymáshoz való viszonyát is. Azok az arcok, amelyek több dimenzió mentén is hasonló értékekkel bírnak jobban hasonlítanak egymáshoz – tehát egymástól nehezebben differenciálhatók – mint azok az arcok, amelyek az egyes dimenziók mentén igencsak különböznek egymástól. (Kovács, 2006.)

Egymás antiarcainak tekinthetjük azokat az arcokat, amelyek az átlagarctól minden dimenzió mentén pontosan ugyanolyan mértékben, de ellentétes irányban térnek el egymástól. (Kovács, 2010.)

Fontos tisztában lennünk azzal is, hogy ez a prototipikus arc az eddigi életünk során látott arcok összeátlagolásából keletkezik és minden, számunkra korábban ismeretlen arcot később ehhez az átlagarchoz hasonlítva dolgozunk fel. Mindezek után egyértelműnek kell lennie annak, hogy ez a prototipikus arc egy a valós térben nem létező, az új tapasztalataink mentén folyamatosan változó arcot jelent, amelyből párhuzamosan akár több is jelen lehet. (Kovács, 2006.; Várhelyi, 2010.)

2. Kutatási kérdés, hipotézisek

A szociális kogníció elsődleges célja a környezetünkben lévő személyek viselkedésének a bejósolása (Birkás, Lábadi, 2010). A megbízhatóság észlelés szempontjából ennek kiemelt jelentősége van, hiszen akár az életünk is múlhat azon, hogy kiben bízunk meg (Birkás, 2011), ezeket az ítéleteinket pedig akár egy tized másodpercnyi idő alatt is meghozhatjuk (Willis, Todorov, 2006). Csakhogy a mindennapi társas szituációkban számtalan inger ér bennünket, így kognitív kapacitásunk és a rendelkezésre álló idő korlátozottsága révén nem engedhetjük meg magunknak azt, hogy a szociális szituációk minden aspektusát maradéktalanul feldolgozzuk. Ebből fakadóan kategorizáljuk a szociális ingereket és ezen kategóriákra, valamint a korábbi tapasztalataink generalizációjára támaszkodva, hozunk ítéleteket az idegenek személyiségjegyeit illetően (Smith, Mackie, 2004). Ebben a folyamatban az emberi arc, mint kitüntetett információ forrás van jelen (Birkás, 2011). Bár a fenti folyamatok hatékonyabbá teszik a társas környezetben való eligazodást alapot szolgáltatnak a sztereotípiák és előítéletek kialakulásának (Smith, Mackie, 2004.; Allport, 1999). Hajlamosak vagyunk arra, hogy idegeneket is korábbi tapasztalatainkra alapozva ítéljünk meg, így az ismerőseinkkel kapcsolatos előzetes ismereteinket könnyedén vonatkoztatjuk a hozzájuk fizikai megjelenésükben hasonló számunkra ismeretlen személyekre is (Birkás, 2011). Több vizsgálatieredmény is alátámasztja azt, hogy a pozitív vagy negatív valenciájú leírások – vagy más jellegű ingerek - arcképekhez való társítása befolyásolja nem csak az adott arc megítélését, de a hozzá hasonló arcokról alkotott ítéleteinket is (Gawronski, Quinn, 2012.; Kocsor, Bereczkei, 2016.; Verosky, Todorov, 2013).

Ezekből fakadóan azt feltételezzük, hogy nem csak az arcok hasonlósága, hanem azok ellentétessége is befolyásolja a különböző arcokról kialakított vélekedéseinket, ezért hipotézisünk szerint az antiarcokra adott megbízhatósági értékek ellentétesek lesznek azokkal az egyediarcokkal szemben, amelyek az antiarcokkal ellentétes irányban, de ugyanazon

mértékben térnek el a prototipikus arctól az összes dimenzió mentén. Ekképpen pedig az arcok ellentétessége is hozzájárulhat a sztereotípiák kialakulásához.

Mindezek alapján a következő hipotéziseket fogalmazhatjuk meg:

1. Az arcok mellé társított mondatpárok valenciája befolyásolja az adott arcra adott megbízhatósági értéket. A pozitív leírások hatására inkább megbízhatónak, míg a negatív leírások hatására inkább megbízhatatlannak ítélik az adott személyt.
2. Az antiarcokra adott megbízhatósági értékek ellentétesek lesznek az egyedi arcokra adott értékekkel.

3. Módszer

3.1. Résztevők

A vizsgálatban összesen 88 személy vett részt. Közülük 48-an voltak a férfiak ($M = 28.500$, $SD = 13.724$, 18-65 év) és 40-en a nők ($M = 26.700$, $SD = 12.277$, 18-64 év). Az adatok gyűjtését két szaktársammal közösen végeztük.

3.2. Vizsgálat

A konkrét vizsgálati helyzet ismertetése előtt lényeges néhány szót szólnunk magának az ingeranyagnak a létrejöttéről. Munkánkat azzal kezdtük, hogy a Psychomorph elnevezésű program segítségével tizenkét véletlenszerűen kiválasztott arcból egy kompozit arcot hoztunk létre (1. ábra), amelyből – továbbra is a Psychomorphot alkalmazva – további négy egyedi és négy antiarcot képeztünk (példák: 3., 4. ábra), amelyeket később a kísérleti szituációkban is felhasználtunk. Az egyedi és az antiarcok létrehozása a kompozit arc mellett egy második arc felhasználását is szükségessé tette – ez páronként egy arcot jelentett (példa: 2. ábra). A kompozit arc és a módosításához igénybe vett véletlenszerűen kiválasztott arc egymásnak megfeleltethető pontjait (pl.: ajkak sarkai vagy a pupilla közepe) kellett eltolnunk ahhoz, hogy megkapjuk az egyedi és az antiarcokat (DeBruine, Jones, Little, Perrett, 2008).

Az egyedi arcok esetében a kompozit arc meghatározott pontjait harminc százalékkal közelítettük a második archoz, míg az antiarcok esetében ezeket a pontokat szintén harminc százalékkal toltuk el, de negatív irányba, vagyis ezeket a pontokat eltávolítottuk a második arctól. Ezeken az arc formai szerkezetét érintő változásokon kívül tíz-tíz százalékos

változtatásokat eszközöltünk a szín és textúra tekintetében is. Az egyedi arcok esetében szintén pozitív, míg az antiarcoknál negatív irányba módosítottuk ezeket. A módosítás során azért nem haladtuk meg a harminc százalékot, hogy elkerüljük az arc manipuláció esetleges torzító hatásait.

Maga a kísérlet négy szakaszból tevődött össze, amelyeket a DMDX prezentációs szoftvert alkalmazva mutattunk be a kísérleti személyeknek. Az első szakasz egy úgynevezett adaptációs szakasznak felelt meg. Ebben a szakaszban a résztvevők azt a véletlenszerűen kiválasztott tizenkét arcot látták, amelyekből a kompozit arc készült. A bemutatás során minden arc összesen négyszer jelent meg randomizált sorrendben.

Ezt követte a második, vagyis a tanulási szakasz, amelyben négy arcot mutattunk be úgy, hogy negatív vagy pozitív mondatpárokat társítottunk melléjük (melléklet: 6.1). A képek ötször jelentek meg a bemutatás során, szintén véletlenszerű sorrendben. Első alkalommal minden képet, így a hozzájuk tartozó leírásokat is öt másodpercig láthatták a vizsgálatban résztvevő személyek, a második bemutatástól ezt az időtartamot három másodpercre csökkentettük. Fontos még megjegyeznünk azt is, hogy az ebben a szakaszban felhasznált mondatpárok valenciája egy korábbi vizsgálat során került bemérésre, ahol több lehetőség közül ezek bizonyultak a leginkább negatív, illetve pozitív állításoknak egy független minta általi értékelés alapján (Kocsor, Bereczkei, 2016). A leírások tartalma elsősorban az egyének családtagokkal, munkatársakkal, barátokkal kapcsolatos viszonyát, a szabályokhoz, törvényekhez való hozzáállását, valamint megbízhatóságának fokát írták le.

A vizsgálat harmadik szakaszában megismételtük az első – adaptációs – szakaszt, ebben az esetben azonban csak kétszer jelentek meg az arcok a korábbi négy helyett.

A fent ismertetett három szakaszban a résztvevőknek az volt az egyetlen feladata, hogy figyelmesen megnézzék a képeket, illetve a tanulási szakaszban elolvassák a hozzájuk tartozó mondatpárokat.

Az ezután következő negyedik – értékelő – szakaszban a vizsgálati személyeknek értékelniük kellett azt, hogy mennyire tartják megbízhatónak a tanulási szakaszban látott arcokat, valamint azok antipárjait. Az értékeléshez kilenc fokú Likert-skálát használtunk, amelyen az egy az egyáltalán nem megbízhatót, míg a kilenc a teljesen megbízhatót jelölte. A résztvevőknek a számítógép numerikus billentyűzetének a segítségével összesen nyolc arcot kellett értékelniük ebben a szakaszban. Az arcok kétszer jelentek meg véletlenszerű sorrendben, az értékelésre pedig öt másodperc állt a rendelkezésre.

A vizsgálat során összesen négy darab előre elkészített script szerint történt az ingeranyag bemutatása, egy kísérlet alkalmával azonban csak egy scriptet használtunk fel. Arra

természetesen ügyeltünk, hogy minden scriptet megközelítőlegesen ugyanannyiszor használjunk fel az adatfelvételek során. A scriptek a tanulási szakaszban bemutatott ingeranyagban különböztek egymástól. Minden egyedi arc és minden antiarc két script tanulási szakaszában jelent meg, az egyikben negatív, a másikban pedig pozitív leírás kíséretében. A különböző scriptek alkalmazásával az volt a célunk, hogy felmérjük azt, hogy egy adott arc értékelése esetén érvényesül-e a mellé társított leírás valenciájának a hatása. Vagyis, hogy beigazolódott-e az a feltételezésünk miszerint, ha egy adott archoz negatív értékelést társítunk akkor ezt az arcot kevésbé megbízhatónak ítélik a vizsgálati személyek, mint abban az esetben, amikor ugyan ezt az arcot egy pozitív leírás kíséretében látják.

4. Eredmények

A vizsgálat során a fő kérdésünk az volt, hogy a kísérletiszemélyek ellentétes értékeket adnak-e az antiarcokra a hozzájuk tartozó egyedi arcokhoz képest. Az adatok elemzéséhez használt kevert mintás varianciaanalízis azt mutatta ki, hogy nincs szignifikáns különbség az egyedi arcok és az antiarcok értékelése között, valamint azt, hogy az arcok mellé társított leírások sem voltak befolyásoló hatással a résztvevők által adott megbízhatósági értékekre ($F(1,78) = 1,429$; $p > 0,05$). Bár a varianciaanalízissel a nemek közötti különbségeket is ellenőrizni tudtuk, szignifikáns különbségek így sem születtek ($F(1, 78) = 1,765$; $p > 0,05$). Továbbá fontos megemlítenünk azt is, hogy a statisztikai próba eredményei alapján nem található kapcsolat a valencia, illetve az arcok egyedi vagy antiarc mivolta között ($F(1,77) = 0,839$; $p > 0,05$) (lsd. melléklet 1., 2. táblázat).

Azonban, ha az életkort, mint kovariáló változót is belevesszük az egyenletbe az valamelyest módosít az eredményeinken. Bár a szignifikáns eredmények ebben az esetben is elmaradnak a valencia esetében mégis kimutatható bizonyosfokú tendencia ($F(1,77) = 3,185$; $p < 0,1$). Más főhatások, illetve a nemek közötti különbségek esetében, azonban így sem történt jelentős változás a szignifikancia értékeket illetően (lsd. melléklet 3., 4. táblázat).

5. Következtetések, megvitatás

Kísérletünkben azt feltételeztük, hogy az arcok mellé társított mondatpárok valenciája meghatározza az adott arc értékelését, illetve, hogy a vizsgálatban résztvevő személyek által az

antiarcokra adott megbízhatósági értékek ellentétesek lesznek az egyediarcokra adott értékekkel. A kevertmintás varianciaanalízis eredményei alapján, azonban láthattuk, hogy az adataink nem támasztják alá a feltételezéseinket, vagyis az arcok mellé társított leírások valenciája nem befolyásolta a látott arcok megítélését, ahogyan nem tapasztaltunk szignifikáns különbséget az antiarcokra és az egyediarcokra adott megbízhatósági értékek között sem. Ugyanakkor azt mindenképpen érdemes megemlítenünk, hogy az életkor, mint kovariáló változó valamelyest változtat az eredményeinken. Bár szignifikáns eredményeket így sem sikerült kimutatnunk, láthatóvá vált egy tendencia, amely arra enged következtetni, hogy a fiatalabb résztvevők inkább hajlamosabbak az előfeltételezéseinknek megfelelően pontozni az arcokat, mint az idősebb résztvevők.

Figyelembe véve azt, hogy a jelen kutatást feltáró jellegű kutatásnak is tekinthetjük, érdemes lehet ezzel a tendenciával foglalkoznunk, hiszen arra enged következtetni, hogy ha a jelenlegi kutatásban szerzett tapasztalatainkra alapozva megváltoztatunk bizonyos kísérleti feltételeket, akkor egy következő vizsgálódás során, akár szignifikáns eredményeket is kaphatunk.

Az egyik lehetséges oka a várt eredmények elmaradásának az, hogy az ingeranyagként használt egyedi- és antiarcok igen nagy mértékben hasonlítottak egymásra, ez pedig megnehezítette az arcok egymástól való differenciálását. Az arcképek bemutatását követően több résztvevő is arról számolt be, hogy a látott arcok csak csekély mértékben vagy egyáltalán nem különböztek egymástól. Mivel az ingeranyagként felhasznált arcok manipulációja a jelen vizsgálatban eszközölt harminc százaléknál nagyobb mértékben nem lehetséges – ugyanis így erősen torz arcokat kapnánk – ahhoz, hogy az arcok hasonlóságából fakadó problémát kiküszöböljük, célszerű volna az anti- és egyediarcokat nem egyetlen kompozit arcból létrehozni. Ebben az esetben arcpáronként egy kompozit arc felhasználása lenne javasolt, így minden kompozit arcból egy egyedi- és egy antiarcot hoznánk létre.

Továbbá lehetséges az is, hogy érdemes volna több időt hagyni a vizsgálati személyeknek a tanulási szakaszban, ugyanis gyakori visszajelzés volt a résztvevők részéről az is, hogy nem állt rendelkezésükre elég idő ahhoz, hogy végig olvassák a leírást és megfigyeljék a melléjük társított arcot. Ez pedig gátolhatta az egyedi- vagy antiarcok és a melléjük társított mondatpárok közötti kapcsolat kialakulását. Ennek kiküszöbölésének az egyik módja lehet az, ha a résztvevők kezébe adjuk a tablóik közötti léptetés lehetőségét, de továbbra is alkalmazhatjuk az automatizált váltásokat is, ebben az esetben, azonban érdemes lehet az általunk meghatározott öt – majd három – másodpercnél hosszabb időt hagyni a megfigyelésre. A vizsgálatot érdemes lehet ezen változtatások eszközölése után megismételni, hogy tisztább képet alkothassunk arról,

hogy ezek a körülmények tényleges szerepet játszottak-e a szignifikáns eredmények elmaradásában.

Mindezek mellett szükséges kitérnünk arra is, hogy milyen lehetséges tényezők állhatnak annak háttérében, hogy ez a tendencia csupán a fiatalabb résztvevők körében figyelhető meg.

Kiiski és munkatársai (2016) vizsgálódásaik során azt tapasztalták, hogy az idősebb résztvevők általánosságban véve magasabb értékeket adtak a bemutatott arcokra, illetve értékelésükben kevésbé differenciáltak mind az attraktivitás, mind pedig a szociális dimenziók – például az észlelt megbízhatóság – mentén. Ennek az egyik lehetséges oka lehet az, hogy több élettapasztalattal rendelkeznek, így kevésbé hajlamosak arra, hogy pusztán külsődleges jegyek alapján alkossanak ítéletet a másik személyről. Továbbá Kiiski és munkatársai tapasztalatai alapján az idősebb résztvevők kisebb mértékben differenciálják a látott arcokat, így jellemző lehet rájuk az, hogy a likert skálának is csak egy szűkebb tartományát használják fel az értékelés során. Emellett lényeges az is, hogy az idősebbek motiváltabbak lehetnek a negatív információk kizárására a pozitív ingerekkel szemben (Kiiski, Cullen, Clavin, Newell, 2016).

Anastasi és Rhodes (2005) korábbi kutatási eredményei szintén azt igazolják, hogy az észlelő életkorának igen nagy jelentősége lehet arra, hogy az adott személy miként észleli a látott arcokat. Vizsgálatukban arra jutottak, hogy az egyének sokkal pontosabban azonosítják és ismerik fel a saját kortársaik arcát, mint azokat az arcokat, amelyek egy másik korcsoportba tartoznak (Anastasi, Rhodes, 2005). Továbbá Zebrowitz és Franklin (2014) kimutatták azt, hogy mind az idősebbek, mind pedig a fiatalabbak erősebb sztereotípiákat alakítottak ki a saját életkorukhoz közelebb álló arcok irányába (Zebrowitz, Franklin, 2014).

Kutatásunkban a résztvevőknek fiatal felnőttek arcát kellett értékelniük, így a fentebb bemutatott vizsgálati eredmények tükrében elképzelhető az, hogy a saját életkor hatás állhat annak háttérében, hogy csupán a fiatalabb résztvevők esetében mutatható ki az a tendencia, amely megfelel az előzetes várakozásainknak. Ennek a feltételezésnek az igazolásához nélkülözhetetlen volna az, hogy kutatásunkat megismételjük az idősebb populáción, ingeranyagként az adott korcsoportnak megfelelő arcokat használva.

Összességében elmondhatjuk azt, hogy bár a hipotézisünket – miszerint az antiarcokra adott értékek ellentétesek lesznek az egyedi arcok értékelésével – nem sikerült a vizsgálat során szerzett eredményeinkkel igazolnunk, a fiatalabb résztvevők körében kimutatott tendencia azt mutatja, hogy a jelen kutatás folyamán szerzett tapasztalatainkat és eredményeinket felhasználva érdemes lehet folytatnunk a téma vizsgálatát.

6. Felhasznált irodalom

- Allport, G., W. (1999). Az előítélet. Budapest, Osiris Kiadó.
- Anastasi, J., S., Rhodes, M., G. (2005). An own-age bias in face recognition for children and older adults. *Psychonomic Bulletin & Review*. 12 (6), 1043-1047.
- Bar, M., Neta, M., Linz, H. (2006). Very First Impressions. *Emotion*. Vol. 6., No. 2., 269-278.
- Birkás, B. (2011) Arcok megbízhatóságának értékelése, mint adaptív döntésmechanizmus. Rasz-jellemzők és tekintetirány hatása az észlelt megbízhatóságra. Doktori értekezés. Pécsi Tudomány Egyetem, Pécs.
- Birkás B., Lábadi B. (2010). Az arcok szerepe a társas megismerési folyamatokban. In.: *Révész Gy. (szerk.) Az emberi arc*. Pécs, Pro Pannonia. 76-88.
- DeBruine L. M., Jones B. C., Little, A., C., Perrett, D., I. (2008). Social Perception of Facial Resemblance in Humans. *Archives of Sexual Behavior*. 37. 64-77.
- Gawronski, B., Quinn, K. A. (2013). Guilty by mere similarity: Assimilative effects of facial resemblance on automatic evaluation. *Journal of Experimental Social Psychology*. 49. 120-125.
- Kiiski H., S., M., Cullen, B., Clavin, S., L., Newell, F., N. (2016). Perceptual and Social Attributes Underlining Age-Related Preferences for Faces. *Frontiers in Human Neuroscience*. Vol. 10., 1-14.
- Klapper, A., Dotsch, R., van Rooij, I., Wigboldus, D., H., J. (2016). Do We Spontaneously Form Stable Trustworthiness Impressions From Facial Appearance? *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 111. No. 5., 655-664.
- Kocsor F. (2014). A párválasztástól a sztereotípiákig – a hasonlóság észlelésének evolúciós szemléletű értelmezése. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Kocsor F., Bereczkei T. (2016). First Impressions of Strangers Rely on Generalization of Behavioral Traits Associated with Previously Seen Facial Features. *Current Psychology*. 4 March, 1-7.
- Kovács Gy. (2006). Adaptáció és utóhatások a látórendszerben. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61. 2. 251-264.
- Kovács Gy. (2010). Az arcok észlelésének sajátosságai. In.: Révész Gy. (szerk.) *Az emberi arc*. Pécs, Pro Pannonia. 11-21.

- Mayer, R. C., Davis, J., H., Schoorman, F., D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*. Vol. 20., No. 3. 709-734.
- Olivola, C., Y., Todorov, A. (2010). Fooled by First Impressions? Reexamining the Diagnostic Value of Appearance-Based Inferences. *Journal of Social Psychology*. 46. 315-324.
- Putz Á., Bereczkei T. (2015). A szépség-sztereotípiák hatása a spontán vonástulajdonításra, valamint a társas információk generalizációjára: Affektív tanulás sztereotípiá-konzisztens, illetve inkonzisztens információval társított arcokra. XIII. Országos és VII. Nemzetközi Interdiszciplináris Grastyán Konferencia kötet, 223-236.
- Révész Gy. (2010). Arc és személyiség. *In.: Révész Gy. (szerk.) Az emberi arc*. Pécs, Pro Pannonia. 181-197.
- Smith, E., R., Mackie, D. (2004). Szociálpszichológia. Budapest, Osiris Kiadó.
- Várhelyi K. (2010). Arcok hasonlósága I. Két arc hasonlóságának megítélésében szerepet játszó kognitív mechanizmusok. *In.: Révész Gy. (szerk.) Az emberi arc*. Pécs, Pro Pannonia. 48-55.
- Verosky, S., C., Todorov, A. (2013). When Pshysical Similarity Matters: Mechanisms Underlying Affective Learning Generalization to the Evaluation of Novel Faces. *Journal of Experimental Social Psychology*. 49. 661-669.
- Willis, J., Todorov, A. (2006). First Impressions Making Up Your Mind After a 100-Ms Exposure to a Face. *Psychological Science*. 17(7), 592-598.
- Winston, J., S., Strange, B., A., O'Doherty, J., Dolan R., J. (2002). Automatic and Intentional Brain Responses During Evaluation of Trustworthiness of Faces. *Nature Neuroscience*. Vol. 5., No. 3. 277-283.
- Zebrowitz, L., A., Franklin., A., G., Jr. (2014). The Attractiveness Halo Effect and the Babyface Stereotype in Older and Younger Adults: Similarities, Own-Age Accentuation, and OA Positivity Effects. *Exp Aging Res*. 40(3), 375–393.

7. Mellékletek

7.1. A felhasznált mondatpárok:

1. Mindig dühbe gurul, ha nem tud érvényt szerezni az akaratának. A szomszédok többször látták, hogy belerúg kutyájába.
2. Mindig nyitott és barátságos az új kollégákkal. Megbízható, barátai mindig számíthatnak rá.
3. Játékszenvedélye adósságba sodorta a családját. Már többször meggyűlt a baja a törvénnyel.
4. Barátai humoráért és kiegyensúlyozott természetéért kedvelik. Örül munkatársai sikereinek.
5. Rendszeresen bántalmazza gyermekeit. Már többször okozott ittasan autóbalesetet.
6. A munkatársai mindig számíthatnak rá, ha segítségre van szükségük. Jólnevelt, udvarias és segítőkész.
7. Kigúnyolja kollégáit, ha hibát követnek el. Játékfüggősége miatt adósságba keveredett.
8. Kitart munkatársai mellett, még ha hibáztak is. Fontosak számára a közös családi programok.

(Kocsor, Bereczkei, 2016.)

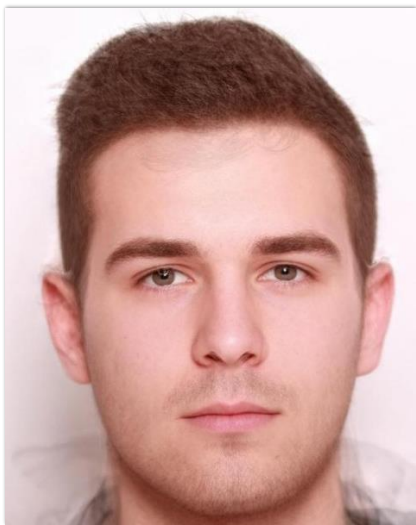
7.2. *Példák a felhasznált arcképek és tablók közül*

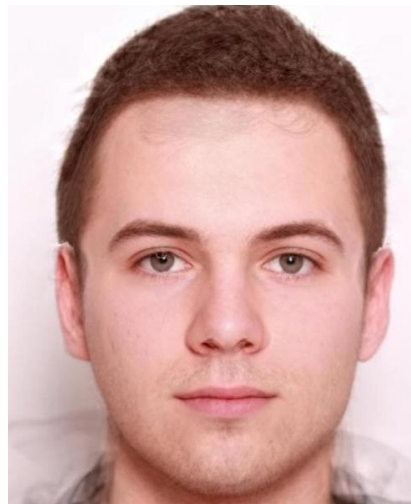
1. ábra

2. ábra

3. ábra

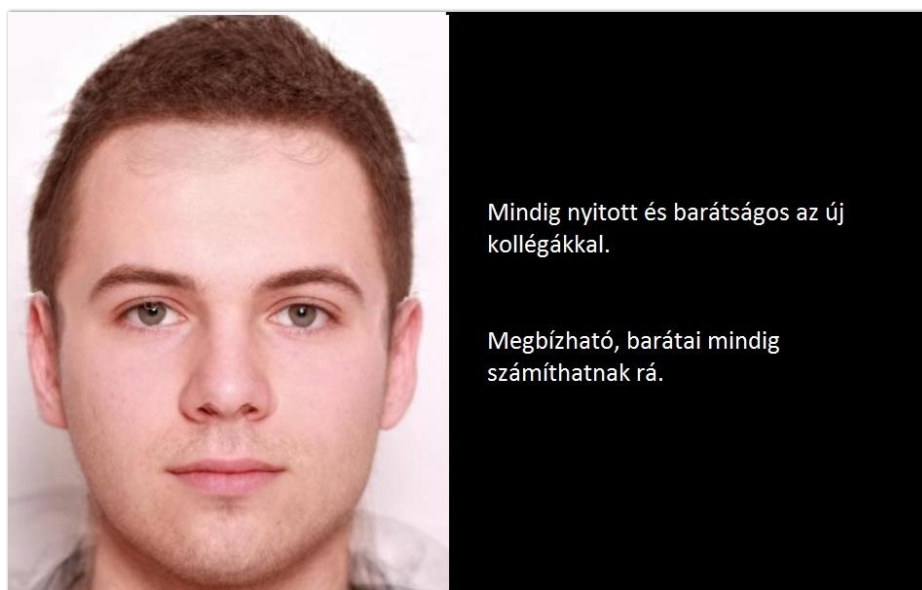
4. ábra

Mindig dühbe gurul, ha nem tud
érvényt szerezni az akaratának.

A szomszédok többször látták, hogy
belerúg kutyájába.

5. ábra

6. ábra

7.3. Statisztikai próbák eredményeit tartalmazó táblázatok

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>Partial Eta Squared</i>
<i>valencia</i>	1	1,429	0,236	0,018
<i>valencia*sex</i>	1	1,035	0,312	0,013
<i>arc eredetiség</i>	1	1,737	0,192	0,022
<i>arc eredetiség*sex</i>	1	3,077	0,083	0,038
<i>valencia*arc eredetiség</i>	1	0,839	0,362	0,011
<i>valencia*arc eredetiség*sex</i>	1	0,464	0,498	0,006

1. táblázat: *Test of Within Subjects Effects*

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>Partial Eta Square</i>
<i>sex</i>	1	1,765	0,188	0,022

2. táblázat: *Test of Between-Subjects Effects*

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>Partial Eta Squared</i>
<i>valencia</i>	1	3,089	0,083	0,039

<i>valencia*age</i>	1	1,895	0,173	0,024
<i>valencia*sex</i>	1	0,883	0,350	0,011
<i>arc eredetiség</i>	1	0,008	0,930	0,000
<i>arc eredetiség*age</i>	1	0,278	0,605	0,003
<i>arc eredetiség*sex</i>	1	3,147	0,080	0,039
<i>valencia*arc eredetiség</i>	1	0,787	0,379	0,010
<i>valencia*arc eredetiség*age</i>	1	0,302	0,584	0,004
<i>valencia*arc eredetiség*sex</i>	1	0,415	0,521	0,005

3. táblázat: *Test of Within Subjects Effects*

	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>Partial Eta Square</i>
<i>sex</i>	1	1,463	0,230	0,019

4. táblázat: *Test of Between-Subjects Effects*